

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYDSK MAANEDSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

VED
CL. ESKILDSSEN OG H. LAUSTEN-THOMSEN

INDHOLD:

Fra Felsted Sogn.

Nr. 4. 12. Aarg.

1. Okt. 1935.

Sønderjyllands Kreditforening

Telf. 398 Haderslev Telf. 399

Aktieselskabet

Københavns Tarm Kompagni

Frederiksholms Kanal 26, København K.
Central 5595. Telegradr. Danskslagt.

Ordrup-Charlottenlund Bank

Aktieselskab.

Jægersborgallé 31. Telefon Ordrup 3600.

Gentofte Afd.: Gentoftegade 50. Telf. Gentofte 100 og 185.
Skovshoved Afd.: Strandvej 223. Telf. Ordrup 693.

NEW DEPARTURE FRIHJULSNAV

BEDST

BILLIGST

BRØRUP-VÆVEN.

Eneste danske Væv, der tilfredsstiller de mange Krav, der
stilles af Hjemmevæverskerne. - - - - - *Forlang Tilbud!*

Pool Clausen, Brørup, Leverandør til
Væveskolen Askovhus.

Spare- og Laanekassen for Frøs og Kalvsund Herreder

Rødning
(stiftet 1872)

Kontortid 9-12 & 2-5.

Køb dansk Arbejde!

Banken for Brørup og Omegn.

Aktieselskab.

Kontortid 10-12 & 2-4.
BRØRUP.

AARHUUS PRIVATBANK

Hovedkontoret,
Aarhus.

Kjøbenhavn,
Nygade 1.

Udfører almindelige Bankforretninger.

Reserver 17 Millioner.

Støt dansk Industri

Aktieselskabet.

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

København F.

KABELVÆRK • TRAADVÆRK • VALSEVÆRK

N. MIKKELSEN SØRENSEN

Murermester og Entreprenør

Ndr. Fasanv. 217 Tlf. C. 4520, Taga 1700 og 1717
KØBENHAVN

Spare- og Laanekassen i Aarhus.

St. Torv 6. Aarhus. Telf. 101.

Kontortid: 10-1 og 3-6.

Forlang **Gulvtæpper**

fra
Sønderjydsk Tæppefabrik
A. R. KJÆRBY
Højer

Vejen Sparekasse.

Kontortid 10-12 og 2-4.

VEJEN.

^{A/s} *Det Nordiske
Kamgarnspinderi,
Sønderborg.*

Spare- & Laanekassen for Kolding By og Omegn

Stiftet 1856

Reservefond ca. 1 1/2 Million

DANSK ANDELS
LIVSFORSIKRINGSSELSKAB
KOLDINGHUS

Jernbanegade 41 Kolding
Afdeling for Opsparingsuhre

Dampmøllen Viktoria

Aktieselskab
ODENSE

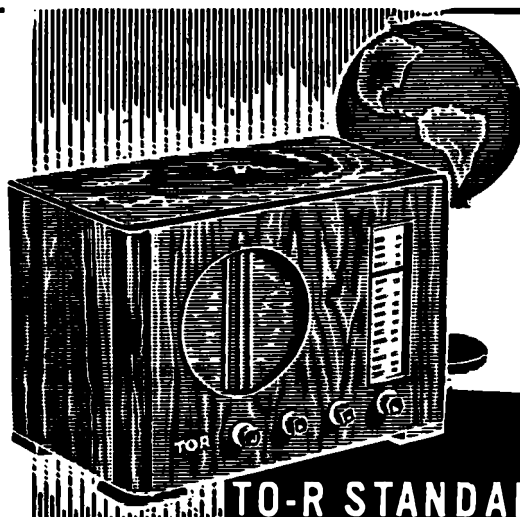
Folkebanken for Als og Sundeved A/S

Kontortid: 9-1, 3-5.
SØNDERBORG

Gummistøvler

D. R. S.

TO-R STANDARD 36

Den fuldkomne RADIO

Universalstype . . . Kr. 340.—

Vekselstrømstype . . . Kr. 325.—

Alle de nyeste tekniske Hjælpemidler er taget i Brug for med TO-R Standard 36 at skabe den fuldkomne Radio.

Resultatet er en fænomenal Distancemodtager, der rent og uforstyrret tager alle Europas Programmer og i Styrke, Selektivitet og Klangskønhed overgaar alt, hvad hidtil er fremstillet i denne Prisklasse.

Den belyste Planskala har 75 Stationsnavne. Det smukke Kabinet er udført i poleret Nøddetræ. . . . .

Skriv efter Brochure saafremt De er interesseret i vore andre Modeller.

TO-R
RADIO A S

Howitzvej 11—13 • København F.
Central 5268 - 13.129 - 13.130

DEN KONGELIGE PORCELAINSFABRIK
& FAJANCEFABRIKEN ALUMINIA A/S

*Indgang til
Porcelainextrasalget
gennem Porten*

Ekstrasalg

af

Brugsgenstande-Kunst-Servicer

i

Porcelain & Fajance

*Fajanceextrasalget
i Hovedforretningens
Underetage*

Alt med Brændingsfejl til meget nedsatte Priser.

Daglig aabent Kl. 10—6.

AMAGERTORV 6.

GEORG JENSEN SØLV

Kaffeservice tegnet af Harald Nielsen, svarende til
Pyramide-Mønstret.

Østergade 40
Telf. C. 10965

København
K.
SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1. Oktober 1935.

FRA FELSTED SOGN

Denne Fremstilling gør ikke Krav paa at være en Sognehistorie. Dertil har Kildematerialet været for spredt og tilfældigt. Der er kun gjort Forsøg paa at levendegøre enkelte Afsnit af de svundne Slægters Liv ved at lade Kilderne tale i den rigtige Sammenhæng og med Rigets Historie som Baggrund.

Felsted, September 1935.

J. H. Jensen.

M. Mikkelsen.

Træk af Felsted Sogns Bebyggelseshistorie.

Et Landkort kan give mange Oplysninger til den, der forstaar at læse det. Nu er vi netop i det heldige Tilfælde, at vi har et meget gammelt Kort over Felsted Sogn. Nedenstaaende Gengivelse af Kortet stammer fra Danckwerths »Landesbeschreibung« fra 1652, til

Udsnit af Johs. Mejers Kort i Danckwerth (1652).

hvilket Værk den berømte Kartograf Johannes Mejer fra Husum tegnede Kortene.

Et Blik paa Kortet viser baade Ligheder og Forskelle. Vejliniierne er vel færre; men vi genkender dog let de tre Hovedveje. Som det er at vente har Skovene haft langt større Udstrækning end nu. Især lægger vi Mærke til den Bræmme, som danner Skel mod Varnæs Sogn*) og har Forbindelse med de store Skovpartier Syd for Kiding. Man aner, at Sognene paa Halvøen mellem Aabenraa og Flensborg Fjorde oprindeligt har været store Lysninger i et mægtigt Skovomraade, skilt fra hinanden ved anselige Skovbælter, og Anelsen bestyrkes, idet man lægger Mærke til, hvordan Landsbyer, hvis Navne gemmer Minder om, at de er opstaaet paa gammelt Skovland, slutter sig ind til Skovpartierne eller udfylder Rummene mellem dem: Felstedskov, Hostrupskov, Ladegaardskov, Bøjskov, Skovbøl.

Med Hensyn til Sognets Byer er der ogsaa visse Afvigelser. Kiding er saaledes afsat med Landsbysignatur, og Felstedskov mangler helt eller gemmer sig maaske bag Navnet Bockholt. Det Bockholz, man ser Nord for Skovbøl, er maaske Bøgholm, som paa Videnskabernes Selskabs Kort fra ca. 1770 hedder Bøglund. Det er dog ikke den eneste Fejl, der kan eftervises paa Kortet. Navnene paa de to Møller er forvekslede, og »Grøngift« placeret Nord for Traasbøl. Endvidere lægger man Mærke til, at baade Grøngrøft og Svejrup ligger uden for Sognegrænsen, hvilket stemmer overens med Danckwerths Beskrivelse, hvor det bl. a. oplyses, at til Felsted Sogn hører »von Warniss-Kirchsp. 1) Swerup, 2) Gröngriff Meyerhoff, 3) halb Bohrup.« — Om denne Tilføjelse lader en anden Sogneinddeling i ældre Tid faar staa hen. Sikkert er det i hvert Fald, at de Svejrup Bymænd har haft Stolestader i Felsted Kirke allerede i 1613.

Saa vidt det gamle Kort, det ældste vi kender. Har vi da Midler til at følge Sognets Bebyggelseshistorie endnu længere tilbage? Ja, det har vi, men af anden Art.

Overalt hvor Mennesker har taget Jord i Eje, har de paatrykket den deres Stempel ved at give den Navne, der med enestaaende Trofasthed er taget i Arv fra Slægt til Slægt gennem meget lange Tids-

---

*) Saa sent som 1800 vurderedes ved et stort Frasalg af Jord fra Skovbølgaard 1034 Ege, 276 Bøge og 30 Elletræer særskilt i Markerne »Bøghøj« og »Ryddesholm«.

(Salgsbetingelser hos Gaardejer H. Iversen, Svejrup.)

rum. Disse Stednavne er især i det sidste Par Slægtled taget op til grundig Undersøgelse af Videnskaben, og selv om adskilligt endnu er uklart, er man dog naaet saa vidt, at man kan tyde de fleste af dem, skille dem ud i Lag af forskellig Ælde og saa nogenlunde tidsfæste de enkelte Lag. Følgende Tavle giver i grove Træk en Oversigt over de vigtigste Stednavnetyper paa nordisk Omraade:

Endelse*)	Omraade	Tid
ing, sted, um.	fællesgermanske	De første Aarh. e. Kr.
løse, lev.	Sydsverige, De danske Øer. Ejderen til Mellemsverige. (Nordisk Omraade).	Folkevandringstid ca. 400—ca. 600.
toft, by, mark.	Nordisk Omraade.	Perioden mellem Folkevandring og Vikingetid ca. 600—ca. 800.
thorp (trup, drup, rup) bøl, rød, holt.	Nordisk Omraade.	Fra Vikingetid til op i Middelalderen.

Et Blik paa Tavlen viser os, at af Sognets Byer er Felsted og Kidning ældgamle. Et Navn som Kidning**) peger maaske hen paa, at vore ældste Landsbyer er Slægtsbyer. Fra Sverige kendes Personnavnet Kide, som indgaar i det jævngamle Stednavn Kidestadum, og hvoraf Slægtsnavnet Kidinger kan være afledt og fra Slægten være overført paa dens Bosted.

For at forstaa Betydningen af Navnet Felsted bør man kaste et Blik paa Johannes Mejers Kort. Den Vej, der skærer Sognet i Retning Øst-Vest, er rimeligvis ældgammel. Ude ved den jyske Halvøs Hovedfærdselslinie, Hærvejen, Adelvejen, Oksevejen, som den er kaldt til skiftende Tider, drejer den fra, netop ved Urnehoved, og søger ind mod Skovbygderne i det lerede, bakkede Østland. Følgende i Hovedsagen Vandskellet snor den sig uden om Moser og ufarbare Steder over de gamle Byer Ensted, Felsted og Kidning videre Øst paa. Ved Felsted drejer en Vej fra mod Syd, idet den har Mosedragene Sydøst for Byen til venstre og den flade Stræk-

*) Efter Artiklen »Landsbyer« i Salmonsens Konversationsleksikon.

**) Alle Stednavne er tydet i Overensstemmelse med Stednavneudvalgets Angivelser i »Sønderjydske Stednavne, 7. Levering«.

ning med Aaser og Vandløb, der falder af mod Søgaard-Lavningen, til højre. Her har været en Passage, et Overgangssted over dette vanskelige Terrain, og deraf har Byen sikkert sit Navn. **F e l s t e d** rummer nemlig Ordet **F æ l**, som i gl. Dansk betyder **V a d e s t e d**, **O v e r k ø r s e l s s t e d**.

De to »Ryd« i det udstrakte Skovland, Kiding og Felsted, har aabenbart været helt smaa Byer, for vi skal helt frem til den Nybyggerperiode, der staar i Sammenhæng med Vikingetiden, før vi træffer Spor af det næste Bebyggelseslag.

Vikingetiden er ikke et tilfældigt Frembrud af Vandrelyst og Trang til Eventyr. Dens voldsomme og vældige Begivenheder staar bl. a. i Forbindelse med, at Danmark var i Færd med at blive overbefolket. — Under Presset af den voksende Befolkning var der da to Muligheder: Man kunde drage med en Storbonde i Viking, række Haand til Eventyret og Chancen derude i det fremmede, eller man kunde gaa ud som Rydningsmand og grunde nye Bygder ved at fælde Skov og bringe Ødemark under Kultur.

Begge Udveje blev fulgt i rigt Maal Landet over. Vi har Lov at tro, at Mænd fra de to ensomme Skovbygder har været med blandt de Vikinger, der gjorde Strandhugst i Vesterlandene; kun savner vi enhver Efterretning om deres Færd. Nogle af de Mænd derimod, som valgte den anden Udvej, har sat sig Minder, som vil bevare deres Navne til den seneste Eftertid. **T u m i**, der gik over paa den anden Side af Mosen og tømrede sit Bol der, og den navnløse Mand (fra Kiding?) med Tilnavnet **T h r a (r)**, den vedholdende, ivrige, som med sammenbidt Energi gav sig i Kast med Skovlandet endnu længere Øst paa, er Grundlæggere af **T u m b ø l** og **T r a a s b ø l**. Maaske lidt senere er Bonden **S w e g h i** brudt op og har ryddet sig Plads paa det højtliggende Land Nord for Traasbøl, hvor **S w e g h i s - t h o r p**, Svejrup (Swerup), endnu bringer hans Navn i Erindring.

Men Rydningsarbejdet er bleven fortsat. Mænd, hvis Navne vi ikke kender, er gaaet Nord paa og har bragt Land under Plov nærmere ved Fjorden. Adskilligt taler for, at det er sket noget senere, for det Bol, de byggede nede i Skovomraadet, lidt uden for den nu sammenhængende Bebyggelse langs den gamle Færdselsvej, har ikke bevaret sin Grundlæggers Navn i Forleddet, men er bleven kaldt **S k o v B ø l** (Skovbøl). Medens Regelen ellers er, at bøl har et Personnavn i Forstavelsen, kender vi dog en Del Eksempler paa Stednavnetyper: **Naturnavn + bøl**: **M a i b ø l**, **M o s e b ø l**, **B r o b ø l**, og

det antages, at disse »Bol« er noget yngre end de andre, saa de maa-ske stammer fra den tidlige Middelalder. Den ældste Form for Byens Navn stammer fra 1334, da det skreves *Schogbüll**).

Endnu en By i Sognet er af gammel Oprindelse, nemlig *Vaarbjerger*. Den har ligget paa Grænsen af Felsted og Kværs Sogne og har muligvis hørt med til det sidste; men da i hvert Fald en Del af dens Jord i Dag ligger inden for Sognegrænsen, tages den med i denne Fremstilling. Selve Navnet giver næppe Holdepunkter til Bestemmelse af Byens Alder; men saa tidligt som 1543 er den opført i Skatteregisteret med 8 Bol.

Yngst af Sognets Byer er *Felstedskov* med de to Møller, *Krusmølle* og *Felsbæk Mølle*. En egentlig By er sikkert først opstaaet her i Løbet af det syttende og det attende Aarhundrede. Det ovenfor omtalte Skatteregister fra 1543 omtaler ikke Byen, Johs. Mejers Kort fra 1652 antyder kun spredt Bebyggelse, og Danckwerth nævner i Beskrivelsen af Sognet kun Møllerne. Det ligger da nær at antage, at afd. Grd. Jørgen Iversen, Svejrup, har Ret, naar han i sin Afhandling »En Selvejerbondegaards Historie gennem tre Aarhundreder«**) antager, at Byen er opstaaet ved, at de Felsted Bønder efterhaanden har frasolgt deres afskovede Skovskifter. Som Vidnesbyrd om denne stærke Hugst, der har fundet Sted, anføres her et Brudstykke af Felsted-Gaardmanden *Peter Thaisens****) »egenhændige Optegnelser fra 1674 og 1675.

Anno 1674 om Sommeren har jeg Peter Taysen fra Felsted kørt 5 Stykker Egetræ for min Nabo Nis Skrædder til Tønder Møllebro. Hvert Stykke med 4 Heste.

Desuden har jeg Per Taysen alene kørt et Stykke Træ til Tønder Møllebro med 4 Heste.

Endvidere har jeg Per Taysen og min Nabo Nis Skrædder kørt hver et Stykke Træ til Tønderske Papegøj****). Hvert Stykke med to Heste.

Efter Jul har vi begge med 4 Heste kørt et Stykke Træ til Tønderske Papegøj.

---

*) Trap: De sønderjydske Landsdele.

**) Sprogforeningens Almanak 1898.

***) Baade Peter Thaisen og Nis Schneider findes i Stolestaderegistret for 1692. Peter Th. sad da paa 2. Plads i 3. Stolestade. Stolestadet indehaves baade i 1762 og 1811 af en Peter Thaisen, i 1858 af P. Boisen. — Nis Schneider sad paa 8. Plads i 18. Stade. 1858 Jes Clausen Nr. 6.

****) Vejen fra Tønder Købstad ud til den Festplads, hvor man i gamle Dage »skød til Papegøjen«, kaldtes endnu for en Menneskealder siden »Papegøjevej«.

Anno 1675 den 3. Marts har jeg Peter Taysen alene med 8 Heste kørt et Stykke Træ paa 21 Alen til Tønder Mølle. Herefter modtaget 24 Sk.
(Oversættelse efter afd. Grd. Jørg. Iversens Samling af gl. Dokumenter).

Spørger man, om det er muligt at erhverve nogen Viden om Sognets Bebyggelsesforhold, der rækker længere tilbage, end Stednavnene fører os, maa Svaret atter lyde bekræftende; samtidig maa det dog siges, at Sporene naturligt nok bliver svagere og svagere. Men de er der; thi hvor de døde er bleven gravsat, har de levet deres Liv. Her møder vi nu den Ejendommelighed, at medens Stednavnene udpeger Landsbyerne i Sognets sydlige Del som de ældste, bærer Gravene, baade fra Bronzealder og fra Stenalder, Vidne om, at et endnu ældre Bebyggelseslag maa søges i Egnen ned mod Fjorden. Dette er dog ikke noget særligt for Felsted Sogn. Talrige Steder i Landet iagttager man det samme Brud i Sammenhængen ved Overgangen fra Bronzealder til Jernalder. De kyndige nærer derfor den Antagelse, at en sammenhængende Bebyggelse i Landsbyer ikke kan føres længere tilbage end til Jernalderen.

I Aarhundredernes Løb er der faret haardt frem mod Sognets ældste Minder. Næsten alle Høje er nedpløjede; kun i Vester skov nær Sognegrænsen mod Varnæs findes tre ret velbevarede Gravhøje. Paa samme Maade er ogsaa Stenaldergravene lagt øde. I Syvmandsskoven ses endnu en nogenlunde uskadt Runddysse, medens Stenene fra en Langdysse er hobet op langs Diget. Lignende Rester af Stenalderbegravelse findes i Terainet mellem Krusmølle og Stranden.

Længere tilbage i Tiden kan vi ikke spore Menneskers Færd. Det er rimeligt, at der ogsaa i Stenalderens ældre Periode, Køkkenmøddingtiden, har færdedes Smaaaflokke af Mennesker ved Kysten; men Landets Sænkning har i saa Fald skjult deres Spor paa Fjordens Bund.

Landsby og Herregaard.

I Valdemarstiden foregik den Spaltning af det danske Bondesamfund, der er Forudsætning for det senere Adelsvælde, idet først og fremmest Storbønderne, men ogsaa talrige Bønder i jævner Kaar, skilte sig ud som en særlig Krigerstand.

Da endvidere Størsteparten af Bønderne i de følgende lovløse og ufredelige Aarhundreder opgav Selvejendommen for at kunne

stille sig under Kongens, Kirkens eller Adelen Værn, blev Adelen tillige en *Godsejerstand*.

Hertil kom for Sønderjyllands Vedkommende, at de indfødte Herremandslægter lidt efter lidt fortrængtes af indvandrede Holstener*), især efter at Greverne af Huset *Schauenburg* i 1386 var bleven Landsdelens Lensherrer.

Allerede 1344 fik en Holstener, Hr. Johan Limbek paa Søgaard, Lundtoft Herred i Pant, og 1398 gik Godset med det underliggende Pant ved Giftermaal over til den mægtige Slægt *Ahlefeld*. Fra 1398—1725 sad denne Slægt paa Søgaard og kom derved til at gribe dybt ind i Felsted Sogns Forhold.

Helt eneraadende i Sognet blev den dog ikke. I hvert Fald til 1616 sad den indfødte Herremandslægt *Uke**)* paa Skovbølgaard, og 1498 købte den daværende Hertug, senere Kong Frederik I, en Søsterlod (i dette Tilfælde $\frac{1}{5}$) af Søgaard. Fra denne Handel stammer de kongelige Bønder i Felsted Sogn.

1. Skatteregistret af 1543.

Paa Herredagen i København i December 1542 blev der bevilget Kong Kristian III en almindelig Landeskate, d. v. s. en Skat, som ogsaa skulde udredes af Adelen og dens Fæstere. I Løbet af 1543 blev Skatten opkrævet, og da Registrerne endnu er bevarede***), faar vi gennem dem et interessant Indblik i Felsted Sogns Forhold. — Det tilføjes, at Søgaard paa den Tid var delt mellem Brødrene Frantz og Gregers Ahlefeld.

Kongens Bønder »Tyvende Penning Skat«.	Frantz v. Aneueldes Lanster (Fæstere) »Plov- og Frøkenskat«	Gregorius v. Alleueldes Lanster
--	---	------------------------------------

Norderballe-Felsthede.

Hans Petersen****)
Hans Esbernsen

*) Se Cl. Eskildsens Afhandling i Sønderjydske Maanedsskrift Okt. 1930.

***) A. D. Jørgensen: Ullerup Sogns ældre Historie, Sønderjydske Aarbøger 1891.

****) findes i »Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden«, udgivne ved F. Falkenstjerne og Anna Hude.

*****) De adelige Fæsteres Skattebeløb er ikke angivet.

Kongens Bønder »Tyvende Penning Skat«.	Frantz v. Aneuelde Lanster (Fæstere) »Plov- og Frøkenskat«	Gregorius v. Alleuelde Lanster
--	--	-----------------------------------

Felsthede.

Anders Smidt 16 Rd.	Laurens Momsen	Jens Petersen
Nis Crysternsen 13 Rd.	Ellyn Peters	Asmus Hinrichsen
Peter Crysternsen 16 Rd.	Jes Pauelsen	Dynus Nelsen
	Nys Grumsen	Hans Matzen
		Jep Petersen

Tumbul.

Jep Hansen 15 Rd.	Knuth Knutsen	Peter Jensen
Atzer Petersen 9 Rd.	Nys Blansyngh	Rasmus Hansen
Nis Jensen 2 Rd.	Myckel Petersen	Matz Petersen
	Peter Jessyngh	Gamle Peter Nelsen
	Hans Andersen	Laurens Hinrichsen
	Jes Cudeman	Johan Jurghensen
		Unge Peter Nelsen

Trasbul (Trosbul) *).

Laurens Bendesen 15 Rd.	Hans Jurghensen	Peter Grumsen
Peter Mickelsen 16 Rd.	Mas Benneesen	Nis Petersen
	Anders Petersen	Truvels
		Jep Hansen

Kydynghe (Kydingh).

Jurgen Smyth	Christen Petersen
Hans Nyelsen	Peter Callesen
Anders Callesen	Hans Nelsen
Jurgen Petersen	Jurgen Johansen

Sueroppe (Sverup).

Peter Jul	Laurens Jostsen
Nys Hessel	Hans Mickelsen

Schouvbul (Schoubul).

Crystern Tücksen 30 Rd.	Lütthe Jensen
	Rasmus Jacobsen

Vorthbarch (Vartbarch) **).

Peter Petersen	Tyl Esbernsen
Anders Jensen	Christen Nelsen
Jes Jonsen	Hans Nelsen
Peter Jepsen	Jens Petersen

*) Det er forskellige Skrivere, der har lavet Registrene, og hver havde sin Stavemaade.

**) Vistnok under Kværs Sogn.

Desuden ejede P o v e l U c k foruden Skovbølgaard Erik Elles og Povel Riggghelsens Bol i Skovbøl og af Strøgods 3 Gaarde i Bovrup, 1 i Ullerup, 1 i Broager, 2 i Mels og 1 i Ousbøl (Oksbøl). — Denne Gaard er altsaa endnu i 1543 Type paa den middelalderlige Form for Godsbesiddelse: En Hovedgaard, næppe synderligt større end en stor Bondegaard, og en Del S t r ø g o d s, hvorfra Ejeren oppebar Landgilde og Indfæstning.

2. To Selvejergaarde.

Man lægger Mærke til, at Crystern Tucksen i Skovbøl har svaret omtrent dobbelt saa stor Skat som nogen af de andre kongelige

Slotsholm ved Stenneskær.

Bønder. Der kan kun være Tale om den Gaard, Jak. Fries nu ejer, og om denne ved vi, at »Stenneskær«^{*)} i 1626 er parcelleret ud fra den, saa den i ældre Tid har været meget stor. Da der desuden ligger et middelalderligt Voldsted, »Slotsholm«, paa dens oprindelige Mark, er det muligt, at dens Ejere fra først af har tilhørt Lavadelen, de saakaldte Væbnere, men atter er sunket ned i Bondestanden. I 1550 nævnes en T y c k o T a y s e n som Gaardens Ejer (maaske en Søn af Crystern T u c k s e n) og fra da af til 1901 har der siddet en Thaysen paa Gaarden. At den har været en Selvejergaard fremgaar af et Tingvidne fra 1689, i hvilket en A s m u s T h a y s e n fra Skovbøl nævnes som S a n d e m a n d. Jydske Lov bestemmer

---

^{*)} Dokumentet er brændt 1914, men forinden læst af Jørgen Iversen, Svejrup.

nemlig, at Sandemændene skal udtages blandt Herredets Selvejerbønder.

At Anders Smidt har ejet Markus Asmussens Gaard i Felsted^{*)}, fremgaar af et Tingvidne, som i næsten 300 Aar har været opbevaret paa Gaarden^{**}). Tingvidnet, som bl. a. giver interessante Oplysninger om Tidens Retsforhold, har følgende Ordlyd:

»Jeg, Peter Bennike til Rinckenæs, fyrstelig Herredsfoged til Lundtoft Herred^{***}), Ove Nissen til Hostrup og Laurens Nissen til Stubbæk, Sandemænd i samme Herred, kund- og vitterliggør for Hvermand bekendende, at i det Aar efter Christi velsignede Fødsel 1605, paa Tingdagen efter Ex-

Parti fra »Tingbjerg«. Lundtoft Herreds gamle Ting.

altatio sancte Crucis [14. September] er for os og hele Lundtoft Herredsforsamling, paa den indhegnede Tingplads for Retten^{****}), mødt den ærbare og fornemme Peter Truelsen til Felsted og har sammesteds ladet de nedenfor skrevne Sogns- og Tingvidner angaaende en Særmark, kaldet Uhre, oplæse som følger:

Først et gammelt, men ubeskadiget og velbeseglet Sognsvidne, Ord for Ord saaledes lydende:

»I det Herrens Aar 1504, Søndagen for de 12 Apostles Dage [15. Juli] er kommet en Bondemand kaldet Thomas Jensen paa Felsted Kirkegaard og har spurgt min hele Menighed, hvem der siger, at det er ham vitterligt, at Særmarken¹⁾, kaldet Uhre²⁾, beliggende i Stensvang, har været hans

---

^{*)} Gaardens Historie er fortalt af Jørg. Iversen: »En Selvejrbondegaards Historie gennem 3 Aarhundreder«, Sprogforeningens Almanak 1898.

^{**}) ca. 1900 afleveret til Rigsarkivet af Fru Marie Iversen.

^{***}) Lundtoft Herred hørte til Tønder Amt, der var gottorpsk.

^{****}) Stedet hedder endnu »Tingbjerg« og ligger ved Vejen fra Klipleve til Lundtoft.

1) Ornum, Særmark, var Privateje og gik ikke ind under Fællesdriften.

2) ca. 7 ha stor.

og hans Forfædres. Da svarede ham Selvejere og Fæstere samdrægtelig, sigende paa deres sande Ord, at de ikke ved eller af Forældre har hørt andet, end at den foranskrevne Særmark har været brugt af ham og hans Forgængere igennem hundrede Aar i rolig Besiddelse. Paa disse foranskrevne Ord har Thomas Jensen bedet min Menighed til Felsted om et Sognsvidne, som han ærlig og redelig har faaet af otte fødte Mænd, saaledes kaldede, nemlig: Peter Hakensen, Chresten Tyksen^{*)}, Thomas Mattesen, Peter Mikkelson, Nis Tyksen, Johan Rossen, Jes Hakensen, Nis Christensen. De foranskrevne otte er gaaet ud og har raadført sig med hinanden. Atter endrægtig indkomne paa Felsted Kirkegaard har de vidnet, sværgende ved deres Helgener, at alle Punkter og Artikler er gaaede og passerede, saasom ovenfor staar skrevet. Til større Vidnesbyrd og Virkelighed saa bede vi foranskrevne otte Herr *Claus Tagesen*^{**)}, Kirkeherre til Felsted, og Herr Hinrichsen Steneberg om med velberaadt Hu at trykke deres Indsegl paa dette Brev, der er givet og skrevet som oven skrevet staar.«

Dernæst ladet oplæse et beseglet Tingsvidne, dateret inden for Lundtoft Herredsting Anno Christi 1567, Tingdagen efter Dionisei [9. Oktober], hvorledes Thomas Jensen fra Felsted før den Tid 43 Aar, Anno 1524, selvtolvtte havde tilsvoret sig den Særmark *Uhre* i deres Længde og Bredde som *sin* Særmark, samme ogsaa ved Lov og Lagshævd ret og redelig befæstet og bekræftet, alt som sig dette sømmer efter Lands Ret.

Dernæst fremlagt et fuldkommen ufortæret Skøde, dateret inden for Lundtoft Herredsting Anno 1532, lydende paa hvad Maade Bondegodset i Felsted samt Særmarken, *Uhre* kaldet, som dengang arveligen var tilfaldet Laurens Ovesen fra Hostrup, af bemeldte Laurens Ovesen er bleven tilskødet solgt og overdraget til Andreas Schmidt og hans Arvinger, altsom samme efter dens Beliggenhed kan faas.

Efter disse ladet oplæse et beseglet Thingsvidne, efter hvilket den ædle, kundfaste og i Gud salige Christoffer Rantzow, dengang Amtmand i Tønder, havde optaget angaaende Anders Schmidt, dateret Lundtoft Herredsting Anno 1548, Thingdagen for Jacobus Apostele [25. Juli], indeholdende, at Nis Cüdemann og Nis Hakensen fra Felsted for Retten havde sagt, at de var ikke med i Steensvang at maale eller dele den Særmark, kaldet *Uhre*, havde heller ikke givet Raad eller Tilladelse dertil.

Endnu ladet oplæse to fuldkommen bekræftede Thingsvidner, dateret Lundtoft Herredsting Anno 1548. Det ene Thingdagen for Korsmesse [3. Maj] indeholdende, at Matthias Hansen fra Stubbæk har spurgt de tolv Herredsbønder, der var sat til at maale og dele Felsted Mark, om de havde været i den Særmark, kaldet *Uhre*, for at maale og dele, hvortil de tolv Bønder havde sagt nej; de havde ikke maalt den eller haft Reb eller Raft i den, ej heller befalet nogen samme at maale eller dele. Det andet dateret Tingdagen efter *Omnium sanctorum* [1. November], hvor Andreas Schmidt til Felsted offentlig for Retten havde spurgt de berørte 12 Herredsbønder, om de havde svaret at have haft Reb, Raft eller Maal i nogensomhelst Hensigt i hans Særmark, kaldet *Uhre*, hvortil de 12 Bønder svarede, at de dette

*) Muligt fra Skovbøl; se Skatteregistret af 1543.

***) Maaske den sidste katolske Præst i Felsted Sogn.

ikke havde gjort og ingen Reb ejheller Maal haft deri, aldenstund *Uhre* altid har været en velbestemt og bestolpet Særmark fra gammel Tid.

Endnu har Peter Truelsen fremlagt to beseglede Tingvidner, dateret paa Lundtoft Herredsting 1548, lydende paa, at *Andreas Schmidt**) til Felsted har ladet sine Naboer i Felsted, begge Bønder Hs. Maj. Folk, samt Gregorius og Frantz v. Ahlefeld til Søgaards Folk ved Ransnævninge og Sandemænd sigte og fælde for Ran og Vold, fordi de havde tiltaget sig Retlighed i Særmarken *Uhre* og havde udført dette imod Hs. Maj. Befaling og den daværende Hr. Amtmands Brændemærke og Segl.

Igen indbragt en Kontrakt, afsluttet af de tolv riddermægtige Mænd, der var forordnede til som kongelige og fyrstelige Commissarier at gøre Skel mellem Hs. Maj. Bønder til Rinkenæs og dem til Søgaard, hvori meldes, at Andreas Schmidt rolig skal beholde Særmarken *Uhre*, og at dem til Søgaard derimod igen skal beholde den Eng i Rafsted, som velomtænkte Christoffer Ranzow har gjort Fordring paa. (Dateret Rinkenæs 11. Juli 1550).

Endvidere fremlagt et beseglet Thingvidne paa en Orddel fra sal. *Peter Thaisens* Tider og afsagt af Peter Thaisen selv saaledes, at eftersom *Jes Andersen* hegner selv for sin Særmark *Uhre* de Hegn, som af de tolv Herreds-bønder er ham tilmaalt for samme, saa har Herredsfoged Peter Thaysen ogsaa tilkendt *Jes Andersen* selv at nyde og bruge sin Græsning og Eftergræsning i Særmarken, dog uden Skade for sine Naboers Korn og Græsning. Dateret Lundtoft Herredsting, Thingdagen for *omnium sanctorum* [1. November].

Tilslidst indlagt et beseglet Confirmations Thingsvidne, afsagt af den nuværende Herredsfoged Peter Bennik og dateret paa Lundtoft Herredsting Anno 1602, Thingdagen for *omnium sanctorum* [1. November], hvori den forrige Orddel bekræftes, og, da hans Naboer ikke vilde lade sig nøje dermed, stadfæstes, at Peter Truelsen maa indgrave, hegne og frede samme sin Særmark efter eget Tykke, dog uden sine Naboers Skade, imod at det antagne Hegn om *Stensvang*, hvori *Uhre* er beliggende, skal være aldeles fradraget og befriet for Særmarkens Hegn.

Og desformedelst velomtænkte Peter Truelsen, der saavel ved Arv som tildels ved ret og redeligt Køb har bragt Bondegodset i Felsted tillige med velnævnte Særmark *Uhre* til sig, højlig for Retten sig angaaende disse mange og gamle Breve besværer, idet de kan blive ham farlige, af Alder fortæres eller paa anden Maade forlægges og bortkomme, har han under Dags Dato begæret at faa den rette Grundmening og Datum af dem alle bragt sammen i eet Brev og Thingsvidne, hvilket som ret og redeligt er blevet ham bevilliget, consenteret og forundt.

Derpaa æskede og begærede bemeldte Peter Truelsen et fuldkomment Thingsvidne, hvilket ham af otte ærlige Herredsbønder er vorden meddelt. Disse var: Hans Nissen, Laurens Hansen fra Uge, Peter Lydiksen, Peter Lovsen, Iver Hansen fra Stubbæk, Lars Thomsen, Jes Bundesen fra Hostrup og Povl Lorenzen fra Tumbøl.

---

*) Se Skatteregistret.

Oprindelig har ovennævnte Herredsfoged og Sandemænd dette med vores paa Spatio underhængende indtrykte Signeter bekræftet.

Datum, Anno, Die et loco ut supra.«

[Dato, Aar, Dag og Sted som ovenfor].

(Jørg. Iversens Oversættelse.)

3. Husmærker fra Felsted Sogn.

Tingvidne 1529:

Kontrakt 1681:

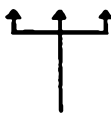
Kontrakt 1681:

Tingvidne 1529:

Købekontrakt 1640:

Lorenz Jepsen

Købekontrakt 1640:

Nis Küdemann

Forlig 1654:

Las Jessen

Købekontrakt 1640:

Jes Petersen

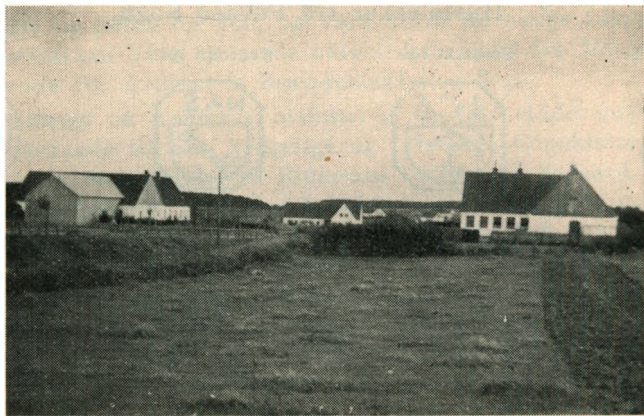
(Fra Jørg. Iversens Samling af gl. Dokumenter.)

4. Adelig Godspolitik.

Det sekstende Aarhundredes stærke Konjunkturopgang opfordrede til Storgodsdrift, og man ser da ogsaa, hvordan Adelen nu handler og mageskifter for at faa Bøndergodset samlet i Hovedgaardens Nærhed. Det næste Skridt er at lægge Bondejord ind til Hovedgaarden og at skaffe den fornødne Arbejdskraft til Veje ved udvidet Hoveri. Var Godset, som paa Søgaard, meget stort, oprettede man *L a d e g a a r d e* og fik saaledes Fæsternes Arbejdspligt udnyttet fuldt ud.

Denne Udvikling greb ogsaa ind i Felsted Sogns Forhold. Paa den Tid maa *S k o v b ø l g a a r d* have afhændet sit Strøgods og knyttet de omliggende Bønder til sig som Fæstere. I Skrivelse af 18. Juli 1688 kræver Kirken f. Eks. forgæves Jaspar v. Buchwald for Restancer for 2 større og 3 mindre Ejendomme, som hans Fader har nedlagt. — Det blev dog som venteligt *S ø g a a r d*, der gjorde de største Indhug i Bøndernes Jord. Allerede 1549 blev Landsbyen *V a a r b j e r g* nedlagt til Fordel for Ladegaarden *G r ø n g r ø f t*, og derpaa gaar det Slag i Slag. Landsbyerne Fiskbæk, Bøjskov, Aarup og Kelstrup omdannes efterhaanden til Ladegaarde, og i 1716 maa ogsaa den ærværdige By *K i d i n g v i g e* for Ladegaarden af samme Navn.

Det siger sig selv, at med denne Udvikling maatte Hoveriet blive en trykkende Byrde, og da Konjunkturerne fra 17. Aarhundredes Midte slog om, og den jydsk Halvø tilmed 3 Gange i Løbet af en Menneskealder blev udplyndret af fjendtlige Hære, er det Billede, Kilderne nu udmaler os, da ogsaa præget af dyb Fattigdom.

Fra det genopstandne Kiding.

5. Fra Kejserkrigens Dage (1625—29).

Som Eksempel paa, hvad Felsted Sogn har lidt i Krigens Tid, anføres her et Brudstykke af et gammelt meget medtaget Dokument*), der maa være affattet kort efter Freden i 1629. Af Indledningen fremgaar, at det maa være de kongelige Bønders Skade, der er opgjort.

Fortegnelse

over den Skade, som i Deres Majestæts Amt Tønder, Lundtoft Herred, Felsted Sogn, af Kejserens Krigsfolk er forvoldt i den svundne Tid, saaledes som enhver af os — desværre — med sin korporlige Ed kan bevidne det. Skade i Penge, Heste, Husgeraad, Korn, Proviant, ikke alene fortæret, ødelagt og fordærvet, men læsset paa deres Bagagevogne og bortført. At angive dette i det enkelte er os stakkels Folk umuligt. Dertil kommer den Contribution**), som gennem Hs. Maj. Officerer ugentlig bliver os affordret, skønt under daglig Anfægtelse og Savn, saa at vi stakkels Mennesker er saaledes udplyndrede, at intet mere er tilbage. Den Smule, vi i Øjeblikket har staaende paa Agrene, er det tvivlsomt, om vi kan glæde os over, saa det synes at være aldeles forbi med os stakkels ulykkelige Mennesker, dersom Gud den almægtige ikke i Naade forbarmer sig over os .... [Her er et

*) Jørg. Iversens Samling af gl. Dokumenter.

**) Skat, opkrævet i militært Øjemed.

Stykke af Dokumentet ulæseligt af Ælde] .... Skaden er anført i Penge som følger:

<i>Velstede.</i>		Madteis Petersen	250 Rd.
Peter Truelsens Børn, deres		Peter Pawelsen	250 «
lidte Skade og Udgifter tils.	243 Rd.	Jes Hansen	900 «
Jes Jürgensen, hans Skade		(Kaadnernes Navne frarevet.)	
og Udgift	210 «	<i>Skowbüll.</i>	
Peter Taysen	145 «	Asmus Taysen, hans Skade	
Nis Kuyman	500 «	og Udgift beregnet*)	— «
Lüdich Christensen	203 «	Peter Taysen	400 «
Neis Søffrensen	400 «	Jürgen Dues, en Kaadner	20 «
Lauerens Petersen	205 «	<i>Trasbüle.</i>	
Jes Andersen	500 «	Jürgen Asmussen	216 «
Jep Christensen	500 «	Peter Petersen	107 «
Köetener (Kaadnere).		Neis Molzen	12 «
Hans Jensen	300 «	Hans Jürgensen	80 «
Martin Hansen	200 «	<i>Velsteder Holdtz.</i>	
Jürgen Thombsen	100 «	Gasten (Indsiddere).	
<i>Tombüll.</i>		Hans Schumacher	6 «
Atzer Nissen, hans Skade og		Tücke Nissen	3 «
Udgift beregnet	394 «	Christen Jürgensen	6 «
Mergrethe Festers	192 «		

($\frac{1}{4}$ af det nederste af Arket er frarevet.)

(Gengivet i Jørg. Iversens Oversættelse.)

En Skade paa f. Eks. 300 Rd. har rimeligvis svaret til et Helbols aarlige Bruttoindtægt.

6. Tumbøl Bys Krønike fra 1714—1768.

I 1725 var det forbi med Søgaards Herlighed. Det mægtige Gods-kompleks erklæredes konkurs og blev stillet til Tvangsauktion. Derved splittedes Godset og kom til Dels paa borgerlige Hænder. — At det nye Herskab ikke altid var blidt, fremgaar af følgende Beretning**), nedskreven paa Dansk til Oplysning for Efterslægten paa Foranledning af de Tumbøl Bønder under Grøngrøft.

En visse Forskrivelse paa alle de Brevskaber for os, som nu leve, og allermest for vore Efterkommere; om de vil vide, hvorledes det har været i vore Dage, da vil vi give dem det skriftligen:

Først fra Grev Carl v. Ahlefeldts Tid i Aaret 1714, d. 2. Jan., da fik vi Con-

*) At den ene Broder ingen Skade har lidt, hænger muligvis sammen med, at »Stenneskær« endnu ikke var opført efter Udparcelleringen i 1626.

***) Jørg. Iversens Samling af gl. Dokumenter.

trakt, hvad Arbejde vi skulde gøre, og 6 Skp. Land til hvert Bol at pløje. Til den Tid var der 14 $\frac{1}{2}$ Bol her i Byen. Saa blev der straks 31 $\frac{1}{2}$ Bol nedlagt; siden blev der kun 11 Bol igen; med alle Contributioner maatte de 11 Bol give, hvad de 14 $\frac{1}{2}$ stod for, baade til Kongen og deres Herskab^{*)}. Til Kirken og Kirkens Betjente har de kun at betale for 3 Bol, saalænge Verden staar.

I Aaret 1721, d. 20. April, da fik vi en anden Contrakt, hvad de 11 Bol skulde gøre, som lyder paa daglig Hovtjeneste. Disse tvende Contrakter og 2 Copier deraf ere hos Peter Lorenzen Bonde.

I Aaret 1724 [skal være 1725] da blev salig Grev Carls Gods altsammen solgt; saa blev vi 11 Bol og fire Kaadnere her i Byen, 5 $\frac{1}{2}$ Bol og 5 Kaadnere i Quars og Grøngrøft Stamgaard altsammen købt af salig Cancelliraad Paulsen for 16000 Rd. I Aaret 1738 da blev der fire Karle udtagen til Landmilitits^{**)} af alt Grøngrøft Gods, og trende Øvrigheder var samlig om en Karl, nemlig Grøngrøft, Laygaard og Stoltelund.

Saa bortdøde sal. Cancelliraad Paulsen fra os og hans Ægtemage; siden blev hun trolovet med en anden Herre ved Navn Auditeur Seidelin. Han solgte det hele Gods Grøngrøft til Hr. Detlef Johan Peter i Aaret 1756 for 38000 Rd., og Hans Petersen, Besidder paa Laygaard og Gammelgaard, var Lovensmand for samme Detlef Johan Peter. Men Lovensmanden Hans Petersen maatte selv betale al den Købskilling, som Grøngrøft Gods kostede.

Saa blev han Herskab over Grøngrøft Gods. Siden adskilte han det hele Gods baade Bønder og Kaadnere; dog beholdt han i Kværs 5 $\frac{1}{2}$ Bol, 5 Kaadnere, 2 Skove og 4 Kobler til Laygaard. 2 Bol her i Byen solgte han til Justitsraad Koch, Besidder af Skovbølgaard. Saa var vi kun 9 Bol og 4 Kaadnere her i Byen, vi blev ved Grøngrøft. Siden vilde han have, at vi 9 Bol skulde gøre, hvad han lod befale; men det blev os alt for svart; thi vi maatte søge Retten med ham i Slesvig. Saa gik han straks til Forlig med os og gjorde en Contrakt med os, hvad vi skulde gøre, i Aaret 1758 den 12. Máj.

I Aaret 1759, d. 13. Febr., solgte han vi 9 Bol og 4 Kaadnere med Stamgaarden til Hr. Asmus Boysen. 1760, den 20. Jan., fik Hr. Hans Petersens Søn, Andreas Petersen, som var Ejer af Laygaard, vi 9 Bol af A. Boysen paa Grøngrøft. Saa skulde vi gøre Hovtjeneste til Laygaard, men ikke, som vi havde gjort den, til Grøngrøft; thi alt hvad han lod befale, det skulde vi 9 Bol gøre; men dette blev meget for svart; thi samme Hovtjeneste var utallig. Saa maatte vi dog nødes til anden Gang at søge Retten med ham i Slesvig, som skete i Aaret 1762. Det blev en haard Strid, dog hjalp Gud, at den fik en god Ende. I Aaret 1763, den 28. Okt., da blev den Contrakt gjort gyldig i Slesvig, som han gjorde med os 1758 paa Grøngrøft. Samme Forlig har vi ladet forvare og indskrive i »Protocolla Natur Register« paa Gottorf i Slesvig, som skete i Aaret 1763, den 28. Oktober. Om nogen vil vide, hvad denne Proces kostede, da maatte vi 16 Mand betale til alle Omkoster 600 Rd.; men hvad det kostede Andr. Petersen var endnu vel mere; thi Johan Lorenzen og Peter Nissen var fri for samme Proces; de var og

*) De 31 $\frac{1}{2}$ Bols Jord er drevet af de 11 Bol sammen med deres egen Jord.

**) Der skulde stilles 1 Soldat pr. 60 Tdr. Hartkorn.

fri for al Hovtjeneste. Alle disse Contrakter, Forlig og Indgivelser formedelst Proclamens Aflæsning, dem er der 9 af ved Azer Lorenzen. Der er 7 Kvitteringer over Penge, som vi var skyldig udi den Proces; de er hos Peter Jensen.

I Aaret 1763, d. 17. Sept., solgte Andr. Petersen paa Laygaard vi 9 Bol til Detlef Fridr. Kos af Slesvig; men han var kun en kort Tid Herre over os; thi Andr. Petersen beholdt os selv, indtil vi skrev 1765. Da blev det os tilladt af Andr. Petersen paa Laygaard, at han vilde sælge os selv al den Frihed, som han havde haft over os. Saa resolverede vi os dertil; men vi maatte skaffe tvende Lovensmænd for os. Den ene var Eppe Hinrichsen paa Buskmose, den anden Hans Jepsen af Rinkenæs. Disse tvende velfornemme Mænd gjorde fuld Købslutning for os, hvad samme Frihed skulde koste, og da blev akkorderet med Andr. Petersen for os om 9000 Rd.; de fire at betale i Aaret 1766, den 25. Jan.; saa blev der 5000 Rd. udbetalt; dem maatte vi 18 Mænd forskrive os i(n) solidum for at betale dem i Aaret 1767, den 5. Jan. Disse tvende Lovensmænd blev og akkorderet med Andr. Petersen, at han skulde give enhver et Købebreve ved den første Termins Betaling og levere en ren Proclam, og siden over levere os alle gamle og nye Købebreve og andre Breve, som kunde hæfte paa os, mens ifald der skulde være nogle tilbage, som kunde hæfte paa os, saa har han givet os den Reces, at de skulde være døde og kraftløse, som ikke bliver os afleveret.

Alle disse Købpunkter blev fast beskrevne mellem os og Andr. Petersen i Aaret 1765, den 27. Novbr., i »Anpunctioner«. Dem har vi ladet underskrive og en Copi deraf indlægge i Protokollen i Slesvig. Formedelst den Proclam, som Andr. Petersen maatte lade aflæse i Aaret 1766, den 2. August, da overleverede han os alle Brevskaber, vi var akkorderet om.

Alle disse Breve, dem har vi delet i 4 Parter, baade nye og gamle, dem har vi forseglet, at de skal alle vel gemmes. De 7 første Breve er ved Peter Hansen, det første er Anpunctioner, det 2det er det første Originals Køb Brev; der er 3 Obligationer paa 5000 Rdl., som vi var Petersen skyldige; der er en Quitting paa de Penge, som vi var Petræus skyldige, der er en Reces imellem os og A. Boysen paa Grøngrøft. Disse 7 Breve maa vel gemmes. Der er 3 Breve ved Andreas Andersen; det første er »Proclam«, det andet er »Proclamens rene Delering«, det 3die er den Reces paa de Breve, som ikke er os afleveret. Disse 3 Breve betyder meget; de maa vel gemmes. Der er 9 af de øvrige Breve, som er os afleveret, ved Peter Nissen. Der er 6 gamle Køb Breve ved Johan Lorenzen; disse er os afleveret.

Hvor store Ofre, de Tumbøl Bønder i Virkeligheden har bragt ved den Lejlighed, faar man et levende Indtryk af ved at læse følgende:

7. Inventariums- og Taksationsforretning, optaget 1. Oktober 1754 paa et af Byens halve Bol. (P. Hissels). *)

2 sorte Køer	14 Rd.	3 toaarige Kvier	9 Rd.
En rød og en graa	12 «	2 smaa Kalve	1 «
2 sorte do.	12 «	1 brun Hoppe, 8 Aar	11 «

*) Jørg. Iversens Samling af gamle Dokumenter.

1 brun Hoppe, 11 Aar	9 Rd.	2 Kister af Eg	11 Rd.
1 sort Vallak, 7 Aar	11 «	1 do af Fyr	32 Sk.
1 brun Hoppe, 4—5 Aar	8 «	1 rødmalet Skab	32 «
1 sort 2 Aars Hoppe Føl	6 «	1 gl. Fyrretræsskab	14 «
5 gamle Faar	5 «	1 do. af Eg	20 «
3 Lam a 2 M.	2 «	1 do. af Fyr	14 «
2 unge Svin a 3 M.	8 Sk. 2 «	16 Sk.	1 Ege Skuffebord
12 Gæs a 12 Sk.	3 «		2 Rd.
2 Vogne med Tilbehør	12 «		4 lave Træstole
1 do.	6 «		25 «
Plov og Harve	1 «	32 Sk.	1 gl. do.
1 Bul og 3 Haandøkser	36 «		1 « 16 «
1 Krumøkse, 3 Bor, 1 Sav	25 «		2 Senge, ikke taks.
2 Huggejern og 1 Sav	16 «		<hr/>
1 Slæde	40 «		191 Rd. 2 Sk.
2 Hjuløkser	16 «		<hr/>
2 Grave og 1 Tørvspade	12 «		Af fornævnte Inventar ejer Gods-
1 gl. Græs- og 1 do. Lyngle	24 «		herskabet:
3 Møg og 2 Høforke	32 «		4 af de bedste Køer
2 Lekroge	4 «		25 Rd.
2 Tørv Børe, 2 Par Tørv			4 af de bedste Heste
Forke	24 «		39 «
1 Hakkelskiste med Kniv	32 «		2 Vogne
1 hel og $\frac{1}{4}$ Skæppe	16 «		Plov og Harve
1 Vandspand	5 «		<hr/>
Kværn og Bagetrug	7 Rd.		77 Rd. 32 Sk.
1 Smørkærne	16 «		
1 Kaalbøtte	8 «		<i>Gæld:</i>
1 Gryntønde, 3 Bøtter	14 «		Herskabet Restancer
7 Mælkebøtter	21 «		8 Rd.
1 Øltønde, 4 Ølbægere	36 «		Iver Jepsen, Sverup
1 Kornkiste	2 Rd.		6 «
1 Kobberkedel, 13 Pd.	4 «	3 «	Peter Petersen, Tumbøl
3 Messing Kedler,			1 « 8 Sk.
1 Jerngryde	2 «	40 «	Jens Juhler, Nørballe
1 Ildtang og Skovl, 2			1 « 10 «
Kedelhanker og 1			Felsted Kirke
Jernlampe	14 «		1 «
			Bothiilla Thomses
			16 «
			Hans Juhler, Tumbøl
			24 «
			Tjenestepigen
			2 «
			Omkostninger, ved In-
			venteringen, Delin-
			gen og Taksationen
			Ialt
			4 « 32 «
			<hr/>
		Passiva	104 Rd. 26 Sk.
			<hr/>

Til Deling bliver 86 Rd. 24 Sk.

Aftægt paa ovenstaaende Halvbol.

En Aftægtsbolig i Vognskuret. 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 1 Td. Boghvede; en slagtet fed Gaas og 7 Læs Tørv aarlig. En af Besætningen, af Aftægtsfolkene valgt Ko, frit i Foder og Græs.

8. Et Vilkaarsbrev.

Lige saa gammelt som Landsbyen er Jordfællesskabet. Ethvert Fællesskab kræver imidlertid visse Regler for den enkeltes Rettig-

heder og Pligter. Saadanne Regler (Vider, Vilkaar, Vedtægter) har sikkert eksisteret til enhver Tid rundt om i Landsbyerne. De ældste kender vi ikke; derimod er der bevaret mange af de yngre, fordi Tiden nu gjorde det muligt, at de blev skrevet ned og fik Øvrighedens Godkendelse. Følgende Grandevilkaar er oprettet af Beboerne i Tumbøl i Aaret 1716. Det er oversat af mig efter tysk Originalcopi hos Grd. Hans Iversen, Svejrup.

Copia Nr. 5.

Det være hermed alle vitterligt, især dog dem, det angaar, at eftersom Beboerne i Tumbøl mestendels har undladt at opretholde de i deres hidtidige Vilkaarsbrev staaende Bestemmelser, og der derfor er opstaaet forskellige Uorden og Strid i Nabolaget, har samme Beboere for at fremme Byens Velværd set sig nødsaget til at oprette et nyt Vilkaarsbrev, — og at et saadant i Overværelse af de to resp. kgl. og højgrevelige Herredsfogder Johann Hindrich Traut og Hindrich Gude til Graasten er blevet bragt i Stand og følgende Overenskomst vedtaget:

1. Det er enstemmigt blevet bifaldet og besluttet, at der af Nabolaget skal udnævnes 4 Personer til Oldermænd, og at dette Hverv skal gaa paa Omgang. Den ældste af dem skal have dette Vilkaarsbrev og den sædvanlige Stok*) i sit Væрге. Disse 4 Personer skal Beboerne lyde og være følgtagte i alle billige Krav; især maa de ikke forgribe sig paa dem, hverken i Ord eller Handling. Overtrædelse heraf er grovt Brud paa Vilkaarsbrevet og medfører Bøde til Nabolaget paa 8 Lybskskilling.

2. Naar som helst Oldermændene finder det nødvendigt at sammenkalde Nabolaget, skal den ene Nabo give Meddelelsen videre til den anden, og hvem der maatte forsømme saadant af Uagtsomhed, skal derfor bøde til Herskabet**) og til Straf give Nabolaget 4 Lsk.

3. Til berammet Tid skal Husbonden personlig indfinde sig, eller — ifald han skulde være forhindret af Hovtjeneste eller af andre gyldige Aarsager — lade sig undskyldte. Hvem den handler derimod ifalder Bøde til Øvrigheden**) og maa til Straf give Nabolaget 6 Lsk.

4. Enhver er pligtig til at have sine Hegn, Gærder og Hække i forsvarelig Stand til Majdag og at holde dem vedlige til sædvanlig Tid. Overtrædelse medfører Bøde til Øvrigheden og i Straf til Nabolaget 4 Lsk.

5. Ingen — kan være sig Bolsmand, Kaadner eller Inderste — skal understaa sig til at bryde noget ud af Hegnene og føre det med sig hjem. Hvem der handler derimod og bliver taget paa fersk Gerning, ifalder Bøde til Øvrigheden og giver til Straf Nabolaget 6 Lsk.

6. Ej heller skal nogen lade sig friste til at stige over Hegnene og

---

*) Paa »Byens Kæp« havde hver Grande sit Stykke, mærket med hans Forbogstaver eller Bomærke. Bøder, der ikke betaltes kontant, erindredes ved et Indsnit i Stokken.

**) At Bøderne snart tilfalder Herskabet, snart Øvrigheden, hænger maaske sammen med, at Bønderne dels var kongelige, dels hørte under Søggaard.

Gærderne eller i Høsttiden efter eget Tykke at bryde gennem Hegnene. Ved Overtrædelse Bøde til Øvrigheden og Straf til Nabolaget — 4 Lsk.

7. Hvis nogen skulde se, at en anden stiger over Hegn og Gærder og ikke anmelder det til Oldermændene, men siden lader den paagældende høre for det, skal han ligeledes give Nabolaget 4 Lsk. i Bøde.

8. Saavel om Foraaret som i Høsttiden skal enhver følge den rette Vej med sine Heste og hverken ride eller køre gennem sine Naboers Korn og Græs. Ved Overtrædelse Bøde til Øvrigheden og i Straf til Nabolaget 4 Lsk.

9. I Plovtiden vil Nabolaget holde Samraad og Aftale, til hvilket Tidspunkt Arbejdet skal paabegyndes. Enhver fortsætter da saa vidt gørligt dermed uden Ophold. Det samme gælder under Høsletten og Kornhøsten. Hvem der handler herimod og paabegynder saadant Arbejde uden Oldermændenes Vidende, skal give Bøde til Øvrigheden og til Straf give Nabolaget 8 Lsk.

10. I Høsletten og under Kornhøsten maa heller ingen ved Nattetid køre hverken Hø, Korn eller lignende ind fra Marken, da der derved let bliver Lejlighed til Marktyveri og følgelig Anledning til mangehaande Stridigheder. Hvem der handler derimod, ifalder Bøde til Øvrigheden og giver til Straf Nabolaget 16 Lsk.

11. Ingen maa slaa mere Kvæg ud paa Græsgangen eller Stubbene, end det tilkommer ham. Hvem der handler derimod, ifalder Bøde til Herskabet og maa desuden i Straf til Nabolaget give 16 Lsk.

12. Hvem der ligeledes uden Oldermændenes Samtykke slaar sine Heste, Køer, Faar, Svin eller Gæs ud paa Græsvangen om Foraaret eller efter endt Høst ud paa Stubbene, han ifalder Bøde til Øvrigheden og giver til Straf Nabolaget 8 Lsk.

13. Ingen skal tage udenbys Kvæg ind paa Græsgangen, uden han først har budt sig til overfor Naboerne, eftersom Byens Folk, Bolsmænd saavel som Kaadnere, altid er nærmere til at komme i Betragtning end fremmede. Og hvis udenbys Kvæg kommer paa Græsgangen, maa det ikke gaa der længere end fra Majdag til Stubbene begynder at grønnes. Hvem der handler derimod skal give Bøde til sit Herskab og til Nabolaget $\frac{1}{2}$ Td. Øl.

14. Vil nogen holde Hingst, maa han ikke slaa den løs i den fælles Græsgang, men skal enten fodre den uden for eller tøjre og græsse den i sin Hustoft. Ved Overtrædelse i Bøde til Nabolaget 16 Lsk.

15. Ifald nogens Heste og Kvæg skulde faa Skurv eller anden smitsom Sygdom, maa vedkommende ikke understaa sig til at slaa saadanne Dyr ud i den fælles Eng eller Græsmark, men skal være pligtig til enten at fodre det syge Dyr uden for Stalden eller holde det tøjret i sin Hustoft, indtil og saa længe som der bliver anvist ham et afsides Sted til det af Nabolaget. Bifaldet og anordnet til forøget Sikkerhed.

16. Enhver der køber udenbys Heste eller Kreaturer, skal ved sin Hjemkomst forevise Oldermændene, hvad han har købt, og angive for dem, fra hvilken By det stammer. Hvem der handler herimod, ifalder højeste Bøde til Herskabet og maa til Straf give Nabolaget 16 Lsk.

17. I de tilsaaede Kornmarker maa ingen tøjre hverken Heste eller andre Kreaturer. Ved Overtrædelse højeste Bøde til Herskabet og til Nabolaget 16 Lsk.

18. Nabolaget har tilladt, at Peter Matthiesen maa tøjre i sin Hustoft; men ifald de tøjrede Kreaturer skulde komme løs, vil han til Straf give Nabolaget 3 Lsk. for hvert Stykke og, hvis han skulde tøjre uden for Tof-ten, være pligtig at give Nabolaget $\frac{1}{4}$ Tønde Øl.

19. Ligeledes har Nabolaget bevilget, at Nis Juhler maa tøjre paa sit eget Jordstykke i Nørballe, nemlig naar Marken Norden for Byen er indhegnet og tilsaaet; men naar denne Mark ligger hen i Græsning, da er det ham forbudt at tøjre.

20. Ligeledes har Peter Jensen og Hans Petersen Frihed til at tøjre i »Wehemas« (Vejmaj = Vejmade?), dog paa den Betingelse, at hvis Kreaturerne kommer løs, skal der til Straf gives Nabolaget 3 Lsk. for hvert.

21. Endvidere er det blevet fastsat, at der paa ingen Maade maa slaas Tyre løs i Kolykken.

22. Hvem der af ond Vilje og med Hensigt lader sine Kreaturer gaa i Naboens Korn eller Græs til Slet, giver Bøde til Herskabet og giver til Straf Nabolaget 16 Lsk.

23. Hvis nogens Kreaturer paa Grund af Uefterrettelighed eller anden Forseelse bliver fundet i den hegnede Rugmark før Majdag, da skal den, de tilhører, til Straf give Nabolaget 4 Lsk. for hvert, de være sig Heste eller Hornkvæg, og for hvert Faar eller Svin 1 Lsk. — Men hvis nogens Kreaturer bliver fundet i Rugen eller andre tilsaaede Marker *efter* Majdag, er Bøden den dobbelte, og han ifalder desuden Bøde til Herskabet.

24. Hvis nogens Kvæg er blevet indfanget og opstaldet, og Ejeren bevislig skulde vove at fjerne det fra Gaarden, hvor det er staldet op, da skal han bøde til Herskabet og til Straf give Nabolaget $\frac{1}{2}$ Td. Øl.

25. Enhver skal sætte Pryne eller Ringe i Næsen paa sine Svin i rette Tid, for at Oprodnung af Jorden kan forhindres. Hvem der forsømmer dette, giver Bøde til Herskabet og til Straf 4 Lsk. til Nabolaget for hvert Stykke.

26. Hvis nogens Kvæg skulde vise Tilbøjelighed til at bryde ud, og den paagældende gøres opmærksom derpaa, men ikke agter paa det og ikke holder Øje med sit Kvæg, da skal han ikke blot erstatte den forvoldte Skade, men ogsaa tinge Bøde med Herskabet og til Straf give Naboerne 8 Lsk.

27. Hvis nogen ved at overtræde dette Vilkaarsbrev er kommen til at skyldte Nabolaget og trods tilbørlig Opfordring holder Betalingen tilbage, da bliver han pantet for den. Skulde han i saa Fald fare frem med trodsige og vrede Ord, skal han derfor endvidere ifalde Bøde til Herskabet og til Straf give Naboerne 8 Lsk.

28. Naar Naboskabet bliver kaldt sammen, skal som sædvanlig al Strid være bilagt og afgjort, at de bagefter, hvis det bifaldes, kan begive sig til Kros, og selv der tillades ingen Stridighed, men alt skal foregaa i Stilhed og i godt og fortroligt Naboskab. Ved Overtrædelse højeste Bøde til Herskabet og i Straf til Naboerne 6 Lsk.

29. Nabolaget skal hvert Aar føre et rigtigt Register over alle Overtrædelser og indgive dette til Øvrigheden, for at man kan se og erfare, hvorvidt og paa hvad Maade dette Vilkaarsbrev bliver efterlevet, og følgende ogsaa Herskabets Interesse kan blive varetaget. Hvem der forsømmer dette, ifalder en Bøde til Øvrigheden og skal til Straf give Nabolaget 12 Lsk.

30. Hvis der iøvrigt skulde opstaa nogen Strid angaaende de heri anførte Bestemmelser, da skal Afgørelse ske ved Flertalsbeslutning og den mindre Del følge den større. Hvis alligevel en eller flere af Mindretallet formener sig forurettede og begærer Anstand for at bringe Sagen for deres Øvrighed, da skal der gives dem en saadan paa 24 Timer, for at de i Løbet af denne Frist kan indhente deres Øvrigheds eller dens Betjentes ændrede Afgørelse. Men hvis saadant ikke sker inden for den tilsagte Frist, da træder Naboskabets Beslutning i Kraft og bliver udført af det.

Eftersom nu alt ovenstaaende er bifaldet og besluttet af samtlige Beboere i Tumbøl og tillige blevet bekræftet ved deres egenhændige Underskrift, saa har ogsaa til yderligere Godkendelse de to ovennævnte Herredsfogeder bekræftet dette Vilkaarsbrev.

Saaledes sket Tumbøl d. 6. Oktober Anno 1716.

J. H. Traut, egen Haand.

Hinrich Gude, egen Haand.

Og hermed følger Beboernes Underskrifter: Peter Petersen, H. Hansen, Hans Chrestensen, Jes Jørgensen, Jacob Nissen, Lorentz Atzersen, Asmus Asmussen, Friederich Lorentzen, Peter Hansen, Nis Petersen, Lorentz Hansen, Lorentz Hansen den Yngre, Jes Hansen, Ras Lorentzen, Jep Christensen, Peter Nissen, Jørgen Jørgensen, Jørgen Petersen, Asmus Jensen, Asmus Truelsen, Peter Taysen, Nis Asmussen, Hans Jørgensen, Jørgen Jensen, Lorentz Diderichsen, Hinderich Lorentzen, Matthis Petersen, Peter Matthiesen, De tre Kaadnere, en for alle og alle for en.

9. En Udskiftning.

Vi er nu naaet frem til Landboreformernes Tid. Et vigtigt Led i Reformarbejdet var Landsbyernes Udskiftning. At det ikke var saa lige en Sag at faa et aarhundredgammelt Fællesskab afviklet, fremgaar af følgende Protokol, »Actum Tumbüle«, der er optaget i Anledning af Tumbøl Bys Udskiftning i 1770. Oversættelsen fra Tysk er foretaget af mig.

Actum Tumbüle, 15. Juny 1770.*)

Efter Opfordring af den høje Landkokommission har jeg Dags Dato indfundet mig i Tumbøl for at undersøge de ved den paatænkte Udskiftning af Bymarkerne opstaaede Stridspunkter. Af samme Grund havde samtlige interesserede Parter indfundet sig, nemlig Justitsraad Koch for 2 Bol, Herredsfoged Müller for de 4 kgl. Bols Ejere og Ejerne af de øvrige 9 frie Bol. Justitsraad Koch erklærede straks, at han vilde gaa med til enhver rimelig Deling, hvorved Sagen i høj Grad lettedes, og følgende blev da aftalt:

---

*) Jørg. Iversens Samling af gl. Dokumenter.

1. Den særlige Deling af de samlede Marker skal foretages efter Bol, saaledes at den kgl. Andel bliver 4 Bol, Justitsraad Kochs og de frikøbte Bønders 11 Bol, hvilke Bol alle bestaar; dertil kommer $3\frac{1}{2}$ Bol, der er nedlagt, og saa de 4 Grøngrøft Kaadneres Andel $\frac{1}{2}$ Bol; der vil saaledes komme 19 hele eller 38 halve Bol til Deling. Da det imidlertid er udmaalt, at de Grøngrøft Kaadnere ikke tilsammen ejer $\frac{1}{2}$ Bol, saa er det bleven aftalt, at der efter Boniteringen skal udlægges disse Kaadnere $\frac{1}{20}$ af de fire nordre Marker i samlet Strækning, og at Resten af Bymarken deles i 37 Dele, af hvilke de kongelige Bol faar 8 Dele, medens de øvrige adelige og frikøbte Bol faar Resten, som de saa deler indbyrdes i 22 Dele, dog saaledes at Justitsraad Koch faar sine 2 Bol i samlet Strækning fra Landsbyen til Markskellet. Disse 22 Dele bliver fordelt mellem 11 Bol, saadan at 2 og 2 halve Bol forbliver samlet.

2. Først skal hele Marken boniteres af 6 edsvorne Mænd, af hvilke 3 udtages af de frikøbte, 2 af de kongelige og 1 af Justitsraad Koch, nemlig for de første Peter Hansen, Hans Jørgensen og Peter Lorenzen, for de kongelige Hans Nissen Hønschnap*) og for Justitsraad Koch Jes Jessen, hvilke blev taget i Ed af Justitsraad Koch og Herredsfogeden. Disse Boniteringsmænd skal have 8 Sk. om Dagen, som skal udredes af alle Bymænd i Fællesskab.

3. Efter endt Bonitering skal der laves 15 Lodder, som skal afgøre, hvor hvert Bol kommer til at ligge, og forud bliver der bestemt et Hjørne eller Sted i Marken, hvor den første Del eller Nr. 1 skal begynde, og paa denne Maade maa den ene Nabo følge efter den anden, da Landmaaleren saa tilmaaler hver af de kongelige, hvad der tilkommer ham af de 37 Dele, og hver af de øvrige efter 22de Dele; hvad der efter denne Maaling kan tildeles ham af det fælles Areal.

4. Da denne Landsby har et temmelig stort Areal, saa er det bleven bestemt, at 8 Bol maa udflyttes, nemlig 2 af de kongelige Bol, 5 af de frikøbte og 1 af Justitsraad Kochs Bol. For at lette denne Udflytning er det bifaldet, at enhver, der flytter ud, faar af de tilbageblevne 10 Rd. og 10 Traver Taghalm og 5 Traver til Laans paa 2 Aar, af hvilke hvert Neg maa veje 12 Pd., ligesom ogsaa 5 Bundter svært Tækkereb. Spand- og Haandtjeneste til Bygning af deres Huse og Steder ydes dem i det Omfang, det er nødvendigt, af de øvrige; dette at forstaa af hvert halve Bol. Enhver, der viser sig forsømmelig med disse Ydelser, han bliver paa første Opfordring ved Øvrighedens Hjælp holdt til at yde, hvad han skal, hvad Øvrigheden fra alle Sider har erklæret sig villig til at gøre.

5. Med Hensyn til Kaadnerne er det besluttet, at enhver vil sørge for sine Kaadnere.

6. Til Skolelæreren skal iflg. kongelig Forordning udlægges 3 Td. Havreudsæd, og denne Jord udtages forud af den samlede Bymark.

7. Med Hensyn til Præstens Køer vil samtlige Bymænd for ikke at faa nogen Strid med ham ogsaa for Fremtiden græsse dem, saaledes at det gaar paa Omgang mellem dem, og den ene et Aar og de andre de følgende Aar skal græsse disse Køer sammen med deres egne. Eller ogsaa vil de udlægge

*) Her mangler et Navn i J. I.s Afskrift.

Præsten 12 Skp. Land af den samlede Bymark. Af disse to Forslag maa Hr. Pastoren vælge det ene, hvorved det da i Fremtiden maa forblive.

8. Angaaende de ca. 6 Skp. Kaadnerland, som Felsted Kirke har paa denne Bymark og har udnyttet, saa længe Marken var under Plov, nemlig 5 Aar, men derimod ikke, naar Marken blev græsset — da erklærer samtlige Bymænd sig villige til at overlade Kirken til bestandig Brug saa meget Land som hidtil, omtrent 6 Skp., at udlægge af hele Byjorden.

9. Til Landevejen bliver af den samlede Bymark frataget 12 Alen Bredde og til Forbindelsesveje 6 Alen, for saa vidt 2 skal benytte en saadan, hvis derimod kun een skal betjene sig af den, da bliver der udlagt 4 Alen. Alt, hvad der ikke er omtalt her, bliver afgjort efter det af Justitsraad Koch og Herredsfogden udarbejdede Forslag af 2. Decbr. 1768. Dags Dato antaget som en Overenskomst og af alle hermed med Navns Underskrift bekræftet, hvormed da denne Handling og Landudskiftningsoverenskomst er endt.

D. u. s. *C. T. Koch.*   *J. N. Otto.*   *M. Møller.*   *A. Boysen,*
Underskrevet af samtlige Naboer.

Før Forelæsningen er følgende Forligspunkter nedskrevne af Justitsraad Koch og Herredsfoged Møller og vedtaget af samtlige Naboer med Navns Underskrift, nemlig:

Efter den d. 15. Juni ved Kancelliraad Otto allernaadigst afgivne Forordning om Separation af Bymarker er det bleven bestemt:

At der skal gives Indersterne Græsnings Land til en Ko, og at enhver skal sørge for sine Inderster, nemlig Justitsraad Koch for sine, Hr. Boysen for sine, de kongelige for deres og de frikøbte for deres.

Videre er det bleven bestemt, at der til enhver Inderste skal udlægges 12 Skp. boniteret Land ikke for langt fra Byen til Græsning for hans Ko, og at han derfor aarlig til Mortensdag skal betale 12 Lsk. pr. Skp.

De, der har faaet Rugudlæg i deres Lod, er pligtige til at levere dem, der har faaet utilstaaet Land, et vist Antal Læs Gødning. Det er derfor bleven bestemt, at de, der har faaet Lod i Rugmarken, skal levere hver af de øvrige 32 gode Læs Gødning pr. Bol.

Med Hensyn til Hegnene, Engene og Vejene skal der senere indgives en forsvarlig Fordeling af Landmaaleren, hvorved det dog vil være at iagttage, at enhver faar lige meget Hegn, ligeledes lige meget og lige godt England, og at der ligeledes til Vedligeholdelse af Veje og Stier anvises enhver lige meget. Hvilke Veje af vedkommende sættes og holdes i god og udadelig Stand.

C. Koch.   *M. Müller.*   *A. Boysen.*
Underskrevet af samtlige Naboer.
pro vera Copia.

Niels Jepsen.

Hans Pedersen & Co.

Grundlagt 1836

Østergade 16 København

Import af Kul og Koks

Telefon Central 735

Stet

**de senderjydske
Jndsamlinger.**

Ja - men

Jrmas

Kaffe

smager bedst

Frøbrønd!
med egne rosmarin Smarler
Carl Schepke, København, 1900.
Egen Import.

Bestil Christiansholms London Beckton Koks og Centralvarmecinders Største Varmevæne. Ringe Askeprocent Ingen Slagger
Leveres overalt fra 10 hl til billigste Dagspris

A/S **Christiansholms
Fabriker
C. 196**

For knapt 11 Øre daglig har man 2 Gange aarlig i **Landbrugslotteriet** Chancen for en Gevinst paa **80,000 Kr.**

Lodsedler til 1. Klasse sælges i disse Dage
1/4 Seddel Kr. 1,30,
1/2 Seddel 80 Øre hos Kollektørerne og i Hovedkollektionen Frederiksbergg. 2, Kbhv

„DEGO“

Havregryn er de sundeste

Svendborg Dampmølle anbefaler sine forskellige fortrinlige Melsorter. Specielt „Navigator“ og „Saturn“

**Andelsselskabet
Odense
Eksportslagteri
ODENSE**

Sønderjydske Landmænds Andels - Smørsalgforening Sønderborg.

AKTIESELSKABET Svendborg Øxenbjerg Dampmølle Svendborg.

Askov Sløjdskole
Vejen St. Telf. 17 Askov
Skolen for Overgangsalderen. Amtsunderst. skal søges inden 1. Juli. Statsunderstøtt. søges jndtil 15. Nov. Skema og Skoleplan sendes frit.
Kristine og Anders Nielsen

„BORREHUS“ HUSHOLDNINGSSKOLE
KOLDING (med Barneplejeafdeling) Nye Kursus begynder 3. Novbr. og 3. Maj. Amtsunderstøttelse kan søges inden 1. Juli og 1. Januar. Skoleplan og nærmere Oplysninger sendes.
Kirsten Simonsen.

ALSISK FRØAVL Sønderborg Telf. 18
Alle første
Klasses Stammer.

Sønderjydske Frøforsyning
Aabenraa. Telf. 47.
Frøleveringerne er underkastet Statsfrakontrollens selvverkende Kontrol.
Alle 1ste Kl.s Stammer føres.

Dansk Paramenthandel
K. F. U. M., Gothersgade 115 A. København K.
Kirke-Effekter, Tal til Kirketavler Præstekjoler, Alter-Særkalke

H. Rasmussen & Co.
Aktieselskab.
Frederiksgade 37-39. Telf 59.
Odense.
Jernstøberier.

Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia.
3 Maaneders Sommerskole. 5 Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

De Forenede Teglværker
Akts. ved Aarhus Akts.
Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Telf. 644.
Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten.

Graasten Bank A/S
Kontortid 10-12 & 2-4
GRAASTEN

Sønderjydske Teglundstri
Nordre Fasanvej 217
Telf. C. 4620 - Tage 1700 -
Tage 1717 - København N.
Facadesten, flammede Sten
Tagsten, Dreanet
Alle Bygningsartikler.

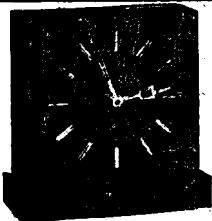
KAMPMANN & HERSKIND ^{A/S}

Vestergade 2 - København

Kul og Cokes Import

TELEFON

2628

Dansk Spare-Selskab

(Spare-Uret)

Bedste Form for Opsparing og Forsikring. Forlang Tilbud hos de lokale Repræsentanter eller paa Hovedkontoret.

Nørre Vold 3, København K.

Telf. 9380—10263—10264.

Varelotteriet

byder sine Spillere de største
Gevinstchancer og støtter
Dansk Haandværk og Industri
samt velgørende Institutioner.

Aarlig 228000 Gevinster

Spil og vind!

Sønderjydske Aarbøger

III Række

2. Halvbind 1935

udkommer i

Oktober Maaned

Kan bestilles hos Deres
Boghandler

Limfjordsøsters-Kompagniet

Kgl. Hofleverandør
Nykøbing M.